

5. Сергій ЗДІОРУК. Служба військових капеланів України в умовах Вітчизняної війни 2014 року з Російською імперією

Проблеми створення Служби військових капеланів у Збройних Силах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України в умовах війни з Росією мають свої особливості й відмінності. Дестабілізуюча роль Московського патріархату, в юрисдикції котрого перебуває переважна більшість православних громад України, створює критичні загрози для Української Держави. Для ефективної організації функціонування Служби військових капеланів України, для забезпечення духовно-гуманітарного і патріотичного виховання та морально-бойової і психологічної підготовки українських воїнів необхідна мобілізація всього потенціалу Української нації та абсорбція світового досвіду, а особливо армій країн-членів НАТО.

Історія вітчизняної військової охорони - від козацьких до сучасних часів - зберегла для нас значний досвід духовно-гуманітарного виховання в українських воїнів мужності, хоробрості, лицарства, дисциплінованості, витривалості й, природно, безумовної відданості Батьківщині⁵⁵. Цей досвід, перевірений багатовіковою боротьбою, набув логічного продовження як у ХХ столітті, в добу змагань за свободу України, так і в новітній період після відновлення її незалежності.

Потрібно зазначити, що внаслідок цілої низки причин, у радянській системі при формуванні свідомості воїнів такі поняття як духовне світосприйняття чи релігійні вірування офіційно не застосовувалися у виховній роботі з військовослужбовцями. Це й до нині справляє значний негативний вплив на систему роботи з особовим складом військовослужбовців Збройних Сил України.

Російська агресія актуалізувала невідкладне реформування Збройних Сил та інших військових формувань України. Їхня модернізація потребує не лише структурних змін військового управління, застосування стандартів НАТО в переозброєнні, але й *створення якісно нових умов для духовно-гуманітарної та морально-психологічної підготовки військовослужбовців*. Особливістю цього процесу є те, що серед особового складу українських збройних формувань значно збільшилась кількість віруючих військовослужбовців, що породило необхідність подальшого вдосконалення системної роботи з особовим складом та пошук ефективних форм і методів для підготовки його до виконання службово-бойових завдань. В умовах війни з Росією виникла також необхідність специфічної діяльності щодо *мінімізації бойових психічних травм серед учасників АТО*.

На сучасному етапі розвитку Воєнної організації України з'явилися реальні можливості для впровадження *служби військових капеланів* з урахуванням як досвіду армій країн-членів НАТО⁵⁶, так і практики військово-виховної роботи у Збройних Силах, Національній гвардії, Прикордонних військах та інших військових формуваннях України під час збройного захисту державотворення⁵⁷. На жаль, *впровадження військово-капеланської служби не врегульоване відповідними законами України*. Нині основним документом, що легалізує службу військових капеланів, є лише Розпорядження Кабінету Міністрів України⁵⁸. Цього катастрофічно недостатньо, що створює додаткові небезпеки на шляху реалізації абсолютно необхідної системи морально-бойового забезпечення українських військ засобами військово-капеланської служби.

⁵⁵ Див. детальніше: Здіорук С. І. Служба військових капеланів у Воєнній організації Української Держави: необхідність, можливості та перспективи. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kapelany-3aa20.pdf>

⁵⁶ Див. докладніше: Здіорук С. І. Служба військових капеланів: досвід функціонування в іноземних збройних силах. //Стратегічні пріоритети –2009. – № 1 (10) . – С. 236-245.

⁵⁷ Слово Президента під час молитви капеланів-учасників АТО за мир та перемогу, 09.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/slovo-prezidenta-pid-chas-molitvi-kapelanivuchasnikiv-ato-za-37081>

⁵⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України № 677-р від 2 липня 2014 р. «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80>

Констатуючи певний поступ у практичній взаємодії військових формувань та релігійних організацій, не можна оминати низку загрозливих тенденцій. Зокрема, як показує аналіз діяльності церков, вони не сприяють зміцненню толерантності та співпраці внаслідок конфліктів поміж собою. *Особливо вирізняється деструктивна антиукраїнська діяльність Московського Патріархату*, як безпосередньо, так і використовуючи розгалужену мережу різноманітних організацій УПЦ МП. І це не випадково, адже саме Московський патріархат є ідеологічним та організаційним осердям проекту «русский мир»⁵⁹.

До того ж, УПЦ МП юридично та адміністративно-організаційно підпорядковується Московській патріархії, а це означає, що, згідно зі статутом Російської Православної Церкви⁶⁰ (невід'ємною частиною якої вона є) та власним статутом УПЦ МП⁶¹ з необхідністю виконує всі настанови й розпорядження саме Москви. Яскравим прикладом цього є *колабораціоністська діяльність УПЦ МП в анексованому Криму та в окупованих районах Донецької і Луганської областей*, а також сепаратистські дії єпископів і священників цієї церкви - від паплюження української влади⁶² та зриву мобілізації у війська⁶³ до прямої збройної участі в терористичних актах (що вже було проаналізовано у відповідних аналітичних матеріалах НІСД)⁶⁴.

Відвертою для всієї світової спільноти ілюстрацією васальної відданості УПЦ МП Москві стали абсурдні й алогічні заклики щодо «непотрібності автокефалії» у відповідь на звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія Президента України і Верховної Ради України щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні⁶⁵.

Подібні діяння УПЦ МП вочевидь зумовлені ще й тим, що власне сама РПЦ має підписані угоди з Міністерством оборони РФ, МВС РФ, ФСБ, Федеральною прикордонною службою, ФАПСІ, Головним управлінням козацьких військ при Президенті РФ, Міністерством освіти РФ та іншими державними установами Росії⁶⁶, що зобов'язує її працювати на захист інтересів держави-агресора.

В світлі означеного стає зрозуміло, які цінності прищеплюватимуть українським воїнам капелани московського підпорядкування. Таким чином, *головна загроза національній єдності, демократичним реформам та, зрештою, й національній безпеці України виникає з боку структур УПЦ МП*, котрі наскрізь нашпиговані агентами Росії, як це було до Революції Гідності у ЗС, МВС, СБУ та власне у всій системі державно-політичного управління України. Окрім того необхідно враховувати, що, наприклад, ті ж *військові капелани безпосередньо або опосередковано через підопічних військовослужбовців матимуть доступ до військових і державних таємниць, до стратегічних і оперативно-тактичних планів воєнного командування* тощо. Неважко

⁵⁹ Україна та проект "русского мира". Аналітична доповідь. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>

⁶⁰ Устав Русской Православной Церкви. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/document/133114/>

⁶¹ Статут про управління Української Православної Церкви. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts>

⁶² Єпископ з УПЦ МП назвав владу України «сатанинською» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/57682/

⁶³ Єпископ УПЦ МП Лонгин (Жар) зриває мобілізацію на Буковині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/58911/

⁶⁴ Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – С. 277.

⁶⁵ Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1422-19?nreg=1422-19&find=1&text=&x=2&y=6>

⁶⁶ Соглашения РПЦ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libelli.ru/athe_act/aggreem.htm;

Договор "О сотрудничестве Министерства образования Российской Федерации и Московской патриархии Русской Православной Церкви" г. Москва, 2 августа 1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://humanism.al.ru/ru/articles.phtml?num=000019>; РПЦ ФСБ МП. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://retrans.in.ua/%D1%80%D0%BF%D1%86-%D1%84%D1%81%D0%B1-%D0%BC%D0%BF/>

спрогнозувати те, кому вони про них доповідатимуть. І це зовсім не перебільшення. Варто лише згадати, що головою синодального відділу УПЦ МП по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України є митрополит Августин (Маркевич), котрий на Всесвітньому російському народному соборі в Москві закликав: «Мы ждем шагов со стороны России – как отряд, который ждет команды броситься в бой. Я как представитель Украинской православной церкви убежден, что неопределенность засасывает. Наступило время действовать решительно и называть все вещи своими именами. ...Мы устали, нас единственное, что вдохновляет, это то, что мы верим еще в Россию. Если Господь вас выправит – вырулим и мы»⁶⁷.

Все це значною мірою впливає не лише на стан духовно-ціннісних орієнтацій українських військовослужбовців, а й прямо *підриває їхню боєздатність*. Добре відомо, що наявність військово-релігійних служб у багатьох країнах і характер виконуваних ними завдань обумовлює те, що вони займаються не тільки задоволенням релігійних потреб, але й уведені в систему ідеологічно-психологічного впливу на весь особовий склад, незалежно від світоглядної орієнтації кожного. *Релігійне виховання, є складовою системи бойової і морально-психологічної підготовки військовослужбовців та підпорядковане основному завданню – підтриманню високого духовно-патріотичного й бойового потенціалу військ*. Це особливо важливо для України нині на шляху адаптації до стандартів НАТО. Капеланські служби мають показати нове розуміння ролі та місця армії в демократичній державі, а військовику дати розуміння того, що невід'ємними рисами військового професіонала є національна самосвідомість, патріотизм, висока моральність фондована на ґрунті історії, традицій та культури Українського народу.

Науковий аналіз гуманітарно-виховної роботи з віруючими військовослужбовцями дає нам можливість виокремити основні напрями цього процесу:

- а) співпрацю з релігійними організаціями різних віросповідань;
- б) організацію взаємодії з релігійними організаціями, які займають конструктивну позицію;
- в) духовно-гуманітарну просвіту військовослужбовців;
- г) морально-психологічне виховання військовослужбовців;
- д) виконання душпастирями специфічних обов'язків військового капелана.

Збройні Сили та інші військові формування України – це частина нашого суспільства і всі процеси, які відбуваються в ньому, прямо впливають на бойовий і морально-психологічний стан військовослужбовців. На жаль, у війська надходить поповнення, значна частина якого увібрала в себе негативні риси сучасного суспільства і потрібна постійна дієва системна робота з особовим складом, що дозволить забезпечити виконання службово-бойових завдань.

Демократизація українського суспільства дозволяє проводити організацію взаємодії органів виховної роботи армійських, Національної гвардії та Прикордонних військ України з релігійними організаціями шляхом використання різних варіантів нештатного духовно-релігійного обслуговування віруючих військовослужбовців. Такий досвід вже напрацьовано, зокрема з Українською Православною Церквою Київського Патріархату, Українською Греко-Католицькою Церквою, Українською Автокефальною Православною Церквою та Українською Православною Церквою Московського Патріархату. Але *розв'язати поточні проблеми співпраці Воєнної організації України з українськими церквами, а тим паче забезпечити сталі партнерські відносини на довготривалу перспективу, можна лише з прийняттям Закону України «Про службу військових капеланів» та відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»*, що надійно зміцнить правові засади співпраці Української Держави і Українських Церков на ниві духовної опіки військовослужбовців.

Аналіз взаємовідносин держави і військових формувань з релігійними організаціями показує, що процес задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців шляхом запровадження служби військових капеланів є складним і

⁶⁷ Россия является последней опорой для украинского православия – иерарх Украинской церкви. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=10586>

суперечливим. У сучасних умовах необхідно шукати різні підходи до формування у військовослужбовців національної самосвідомості, патріотизму, та засвоєння загальнолюдських демократичних цінностей, *ставлячи завдання безумовного забезпечення прав віруючих військовослужбовців, одночасно не ослаблюючи боєготовності військ.*

Висновки

1. Серед православних церков, котрі діють в Україні, винятковим джерелом загрози національним інтересам та національній безпеці держави виступає УПЦ Московського Патріархату. Оскільки, як переконують українські реалії та невідворотні факти, саме середовище УПЦ МП вирізняється здатністю культивувати сепаратистські настрої та продукувати конфліктогенну атмосферу в українському суспільстві.

2. Найчисельніша православна інституція України – УПЦ МП – є структурною частиною Російської православної церкви та *потужним інструментом для забезпечення реалізації політики й ідеології «руського мира» на теренах України.*

3. Одним із основних підходів до побудови сучасної національної Армії в Україні є *концепт раціонального партнерства* як у внутрішній, так і в зовнішній оборонній політиці Української Держави. *Гуманітарний аспект національної безпеки нашої держави вимагає для ефективної підготовки особового складу ЗС, практичного використання служби військових капеланів.* Адже суспільно-політична практика довела його дієздатність і ефективність.

4. В умовах війни з Росією військові капелани вже зайняли специфічне місце у військових формуваннях України, *опікуючись військовослужбовцям на фронті та допомагаючи мінімізувати бойові психічні травми в учасників АТО.*

5. Оскільки чинним законодавством на цей час не встановлено правових механізмів виконання обов'язків держави стосовно задоволення потреб військовослужбовців, пов'язаних із їх релігійними віруваннями, *Україна зобов'язана провести зміни законодавства, котрі регулюють сферу військового-капеланської служби.*

6. Встановлення партнерських взаємин між релігійними організаціями і Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України має відбуватися з *урахуванням особливостей військової служби при суворому дотриманні безпеки та правопорядку, збереженні здоров'я військовослужбовців.*

7. Виходячи з вимоги ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де визначено, що встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання або релігійної організації відносно іншої не допускається, *релігійні основи мають бути виключені з регламентації службово-бойової і навчальної діяльності з'єднань та частин.* Релігійні переконання військовослужбовців також не повинні впливати на визначення розпорядку дня в підрозділі, порядок і черговість несення військової служби.

Рекомендації

Інститут військових капеланів є виправданим лише за умови виконання ним усього комплексу морально-психологічного забезпечення та духовно-гуманітарного виховання особового складу військ. Адже їхня діяльність та релігійна опіка мають стати складовою системи морально-бойової та психологічної підготовки військовослужбовців і *бути підпорядкованим головному завданню – підтриманню високої боєздатності, міцного патріотичного й духовно-морального потенціалу військ Збройних Сил та інших військових формувань України.*

У цьому контексті доцільними можуть бути наступні заходи.

1. Для правового забезпечення організації служби військових капеланів у Воєнній організації України Міністерству оборони України та Міністерству культури України разом з іншими зацікавленими відомствами необхідно розробити, а Верховній Раді України прийняти Закон України «Про службу військових капеланів» та відповідні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

2. Верховній Раді України прийняти проект Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації» (реєстраційний № 4128), де в лаконічній формі конкретизуються деякі аспекти зміни релігійними громадами своєї

підлеглих у юридично-канонічних і організаційних питаннях, що є необхідним для повного та всебічного забезпечення прав громадян на свободу совісті та віросповідання, як це передбачено ст. 35 Конституції України.

3. Верховній Раді України прийняти законопроект про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (реєстраційний № 1244) щодо назв організацій, керівні центри яких знаходяться за межами України. У разі ухвалення нормативно-правовий акт зобов'яже УПЦ (МП) здійснити перереєстрацію та відобразити у своїй назві власну залежність від РПЦ, що покладе край введенню в оману мільйонів віруючих українців та нормалізує відносини між православними церквами в Україні.

4. Верховній Раді України шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» запровадити в Україні систему конкордатів, тобто забезпечити організацію взаємин між державою і релігійними організаціями укладенням двосторонніх договорів. Такий механізм відповідає практиці багатьох країн Європи та створить умови для прозорої партнерської співпраці між суб'єктами договорів, дотримання сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації діяти відповідально, на паритетних засадах і на благо всієї нації.

5. Міністерству оборони, командуванню Національної гвардії, Адміністрації Державної прикордонної служби України в якості військових капеланів залучати представників лише тих конфесій, керівні центри яких офіційно зареєстровані в державному органі України зі статусом Помісної Церкви згідно зі ст. 9, 12, 14, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», і котрі реально працюють на зміцнення військово-патріотичного духу та морального здоров'я українських військовослужбовців України.

Варто до роботи військовими капеланами залучати осіб, які пройшли як мінімум строкову військову службу та мають працездатний для військової служби вік. Кількість військових капеланів тих чи інших конфесій необхідно визначати не порівну, а виходячи з конкретної наявності віруючих військовослужбовців, представників тієї чи іншої конфесії.

6. Міністерству оборони, командуванню Національної гвардії, Адміністрації Державної прикордонної служби України парафіяльних священників чи місцевих пасторів, які будуть рекомендовані релігійними організаціями до капеланської служби у військових формуваннях, *необхідно підготувати за спеціальними програмами* (перелік дисциплін наведено нижче у Додатку), і *тільки після того їх можна буде атестувати для допуску до служби військовими капеланами у Збройних Силах та інших військових формуваннях України.*

Доповнити плани гуманітарної підготовки офіцерського складу вивченням академічного релігієзнавства, основ віровчення конфесій України і державно-церковних відносин в Україні та світі, а солдатсько-сержантського складу – історії релігії в Україні та основ державно-церковних відносин, а також правових гарантій забезпечення свободи совісті громадян і свободи віросповідань в Україні.

7. Становлення служби військових капеланів у Воєнній організації України належить здійснити в два етапи:

а) організація служби військових капеланів у Збройних Силах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України за допомогою наявних в українських церков цивільних священників чи пастирів, а також перепідготовка їх за спеціальними програмами. Водночас підготовка змін для вдосконалення в даному плані українського законодавства, що подані вище;

б) реальне, на практиці конституційно-правове забезпечення запровадження служби військових капеланів у Воєнній організації України, максимально уніфіковане з кращими стандартами армій країн-членів НАТО.

Таким чином, у *середньостроковій перспективі* синхронно зі вступом України до НАТО і Європейського Союзу Збройні Сили, а відтак і вся Воєнна організація України практично запровадять службу військових капеланів при належній законодавчій забезпеченості.

Релігійну ситуацію в Україні нині характеризує наявність міжконфесійних і міжцерковних конфліктів, котрі за певних умов можуть набувати форм політичної боротьби й ідеологічних протистоянь, що не лише негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, а й гальмує розвиток державності, позаяк руйнує духовно-культурний стан українського суспільства, моральні засади і національну ментальність. Посиленню певних протиріч сприяє недосконале законодавство щодо релігії, тенденційне тлумачення та застосування його на місцях, а також видання деяких підзаконних актів особливо тих, *що регулюють функціонування Служби військових капеланів у Збройних Силах України, Національній гвардії та інших військових формуваннях України в умовах війни з Росією.*

Показані загрози національним інтересам та національній безпеці держави, котрі створює діяльність УПЦ МП в Україні є реальними.

Водночас державно-церковні відносини в Україні, а відтак і її Воєнної організації з релігійними організаціями базуються на відповідних конституційних положеннях та визнаних Україною нормах міжнародного права. Україна дотримується всіх основоположних принципів, які є атрибутами демократичного суспільства.

Подані рекомендації (в тому числі й законодавчого порядку) щодо організації Служби військових капеланів України для забезпечення високої боєздатності військ Збройних Сил та інших військових формувань України шляхом зміцнення їхнього духовно-патріотичного й морально-бойового потенціалу можуть бути реалізовані Урядом Української Держави в перспективі у співпраці з Європейським Союзом та НАТО.

Д о д а т о к.

Перелік дисциплін, що пропонуються для вивчення у спеціальному Гуманітарному Центрі Міністерства оборони України священикам або пасторам, які за рекомендацією релігійних організацій могли би здійснювати душпастирську опіку українських військовослужбовців, а з часом стати кандидатами для служби військових капеланів України: 1. Історія України. 2. Історія Українського Війська. 3. Історія Українських Церков. 4. Філософська антропология. 5. Філософія релігії. 6. Етнологія релігії. 7. Основи соціології. 8. Основи політології. 9. Теорія й історія культури 10. Психологія та педагогіка. 11. Релігійне мистецтво. 12. Конституція України. 13. Основи держави і права. 14. Законодавство України і норми міжнародного права. 15. Державно-церковні відносини в Україні. 16. Світовий досвід сучасних державно-церковних відносини. 17. Історія служби військових капеланів в Українських землях. 18. Порівняльний аналіз досвіду капеланської служби в арміях світу. 19. Загальна та спеціальна військова підготовка. 20. Панорама сучасного релігійного життя в Україні та світі.

6. Петро ЯРОЦЬКИЙ. Українська Греко-Католицька Церква як об'єкт Східної політики Ватикану в контексті католицько- православних відносин

Від католицького ексклюзивізму до православно-католицького діалогу та екуменізму. До середини ХХ століття Католицька церква не визнавала принципу релігійної свободи, а відтак і свободи совісті. Саме тому її ставлення до інших релігій, передовсім християнських церков, будувалося на еклезіальному і сотеріологічному ексклюзивізмі «Extra Ecclesiam Romanam nulla salus» – «Поза Римською Церквою немає спасіння». II Ватиканський Собор (1962-1965pp.) схвалив «Декрет про релігійну свободу», відкривши ним шлях до діалогу з іншими релігіями та екуменізму з християнськими церквами, насамперед з Православною.

Корегуючи свою «східну політику» (ostpolitic), Ватикан у 90-ті роки минулого століття устами свого понтифіка Івана Павла II заманіфестував привабливе екуменічне послання для католицько-православного діалогу і примирення: «Християнська Церква повинна дихати двома легенями – західним і східним». Цей папський афоризм, який став